

SAŠA BRAJNIK

Slovenske drame na tujih odrih

Naslov tega prispevka zveni skoraj kot izrazno protislovje. Slovenskih dram na tujih odrih je malo. Tudi na domačih odrih jih ni ravno dosti. Že dvajseti *Matiček* po vrsti ali že nevem-katera Korunova postavitev Cankarja še ne pomenita, da imamo domačo dramatiko. Res jo imamo, saj sicer ne bi imeli Tedna slovenske drame v Prešernovem gledališču v Kranju. Toda prav ta prireditev vsako leto pokaže, da je največ, kar smo pripravljeni storiti za slovensko dramatiko, to, kar pravkar počenjam jaz: potarnati, in še to bolj poredko, da z njo ni vse tako, kot bi lahko bilo, če ... In tukaj se zatakne. Če bi slovenski avtorji napisali več dobrih dram? Če bi slovenska gledališča uprizorila več slovenskih dram? Če bi bilo več ljudi, ki znajo prepoznati dobro dramo? Če bi kdo (kdo?) organiziral delavnice za mlade avtorje? Ali če do tistih dobrih dram, ki jih vendarle imamo, ne bi imeli tako omalovažujočega odnosa?

Preverila sem kritiške zapise o gledaliških uprizoritvah v preteklih letih. Gledališki kritiki, tako pravi kot samozvani, so praižvedbam domačih del praviloma posvetili skoraj pol manj besed kot uprizoritvam prevedenih tekstov. Če jih niso zajedljivo odpisali (največkrat tisti, ki so se v kritike prelevili kar iz novinarjev), so ostali mlačni; le redko se je zgodilo, da je kaka drama domačega avtorja doživela pozornost, kakršno bi si taka redka žival zaslužila. Pa še takrat največkrat zaradi avtorjevega vpliva ali ugleda, ne toliko zaradi samega teksta. Vzvišeno

obravnavanje in kar odkrito podcenjevanje izvirne slovenske dramatike je tako rekoč narodni šport. Zelo spodbudno za vse, ki morda razmišljajo o tem, da bi skušali napisati dramo. Eni ne marajo komedij. Drugi ne marajo poetičnih dram. Tretji ne vedo, kaj je tragikomedija. Četrtni nimajo pojma o gledališču. V nekdanjih Razgledih sem našla kritike, ki so bile skoraj dobesedni prepisi kritik iz Dnevnika. In podobno.

Uprizoritve slovenskih dram je včasih posnela in predvajala televizija. Nič več. Poročila ali tudi že kar ocene uprizoritev smo včasih slišali v glavnem dnevniku, zdaj pa jih ni niti v tistih petih minutah, ki so odmerjene "Kulturi". Prav nenavadno se slovenska televizija obnaša tudi, kadar poroča o uprizarjanju slovenskih dram na tujih odrih. No, o gostujoči predstavi Zupančičevega *Vladimirja* v francoščini so vsaj spregovorili. Srbsko gledališče, ki je gostovalo s predstavo Flisarjeve drame *Kaj pa Leonardo?*, ni imelo te sreče. Kot da jih ni bilo, ali kot bi poročevalcu kdo naročil, naj jih ne omeni.

Problem uprizarjanja slovenskih dram na tujem so televizijski poročevalci odpisali kot nekaj nepomembnega, češ da so redke uprizoritve (že tako redkih) slovenskih dram na tujem bolj stvar naključja in osebnih poznanstev kot česa drugega. Kako pa izbirajo tuje drame slovenska gledališča? Nekdo jim nekaj ponudi (avtor, prevajalec, agent), nekdo nekaj prinese iz Londona, nakar umetniški vodja prebere in se odloči, vsekakor tudi glede na finančne in zasedbene zmogljivosti svojega gledališča. Dram pač ni mogoče prodajati na tujem kot srajc ali jajc ali belega vina.

Vodstvu Prešernovega gledališča se je letos posvetilo, da bi organiziralo dva pogovora: prvega z režiserji slovenskih dram, ki so bile uprizorjene v tujini, drugega o prodoru dramatikov iz nekdanje Jugoslavije na tuje odre. Prvi bi moral biti še najbolj zanimiv. Povabljeni so bili islandski režiser Hallmar Sigurdsson, avstrijski režiser Alfred Haidacher, belgijsko-luksemburški režiser Jacques Herbet, britanska režiserka Sladjana Vujović in srbski režiser Dejan Krstović. Vujovićeva se je opravičila, ker je imela premiero v Parizu, namesto Haidacherja (ki je imel premiero v Grazu) je prišel Norbert Hainschek, Jacquesa Herbeta pa je nadomeščal Phillipe Noes, ki je v luksemburški predstavi odigral Vladimirja. Pogovor, ki ga je vodil Matej Bogataj, bi kljub manjkajočim lahko bil nekoliko tehtnejši, kot je bil. Vse skupaj se je sprevrglo v neobvezujoče kramljanje, pri katerem Bogataju ni bilo povsem jasno, kaj naj sprašuje, gostom pa ne, kaj se od njih pričakuje.

Od slovenskih dramatikov se je pogovora udeležil samo Matjaž Zupančič. Evaldu Flisarju se ni zdelo vredno potruditi se za okroglo mizo, čeprav so o tujih uprizoritvah njegovih dram govorili kar trije povabljeni gostje. Toda bil je vsaj tam, sedel je med poslušalci. Teh ni bilo dosti. Ni bilo drugih slovenskih dramatikov, ki bi jih tak pogovor moral zanimati že zato, da morebiti odkrijejo, kako se prodre na tuje odre; ni bilo slovenskih režiserjev, da bi slišali, kako se s slovenskimi teksti spopadajo njihovi kolegi na tujem. Predstavnike medijev sem preštela na prste ene roke. Ni bilo igralcev. Kot da gre za dogodek, ki ni dogodek.

Moram priznati, da se mi je vodstvo Prešernovega gledališča (ravnatelj Borut Veselko, dramaturginja Marinka Poštrak in njuna "festivalska" pomočnica Amelia Kraigher) prav zasmililo. Z nemalim naporom in z nemalo poguma jim je letos uspelo marsikaj: ne le sestaviti spet enkrat povsem kredibilno žirijo za podelitev Grumove nagrade (po novem ji načeluje Alja Predan) in pridobiti več kot privlačna sredstva za nagrado (dva milijona tolarjev!), ampak tudi postaviti Teden slovenske drame v mednarodni kontekst, z dvema gostujočima predstavama in z okroglima mizama, ki bi lahko bili odskočna deska za nove, poglobljene stike in preko njih za še več uprizoritev slovenskih dram na tujem.

Mojemu čudenju še ni konca. Med luksemburško predstavo Zupančičevega *Vladimirja* je bila dvorana napol prazna. Res so igralci govorili francosko, toda gledališče je poskrbelo za nadnapise. Med srbsko predstavo Flisarjevega *Leonarda* je bila dvorana prav tako napol prazna. Res so igralci govorili srbsko, toda pri nas je malo ljudi, ki bi s tem jezikom imeli težave. To je dokazal skoraj desetminuten aplavz tistih, ki so bili v dvorani. Luksemburške predstave se je udeležil en sam slovenski dramatik, Evald Flisar. Morda je bil tam po naključju zaradi kasnejše okrogle mize. Srbske predstave se (razen avtorja) ni udeležil noben slovenski dramatik, niti Matjaž Zupančič, da bi Flisarju vrnil uslugo. Predvsem pa nisem ne na eni ne na drugi predstavi videla slovenskih igralcev, ki bi jih skoraj moralo zanimati, kako se na odru obnašajo kolegi iz tujine. Po naključju sem med pripravljanjem tega bloka iz Delovega arhiva izbrskala zapis Ženje Leiler o gostovanju angleških gledališčnikov v Mali drami, ki so tam leta 1995 gostovali z londonsko predstavo Flisarjeve tragikomedije *Jutri bo lepše*. Tudi Zenja Leiler, ki jo je predstava navdušila, se je odkrito čudila, zakaj slovenski igralci niso prišli pogledat, "kako se stvari streže".

Nič se ni spremenilo. Ali gre za slovensko prevzetnost? Pritožujemo se, da naših dram ne igrajo na tujem, kadar pa jih, se nam to ne zdi nič posebnega: ali jih v medijih ne omenimo ali pa se prav posebej potrudimo, da bi jih označili kot nekaj obrobnege, spodletelega. Klasičen primer take prevzetnosti, ki ima tudi malo okusa po kislem grozdju, sem prebrala v uvodniku nove Delove priloge Polet. Podpisal ga je urednik priloge Boštjan Tadel (znan tudi, če se spomnimo, kot avtor komedije *Policija d. d.*). Najprej se mu je zdelo smiselno poudariti, da ni vedel, kje je Zaječar, dokler ni pogledal na zemljevid. Zaječar je dvesto kilometrov južno od Beograda, na bolgarski meji. Ima samo 40.000 prebivalcev. Zaječarsko Pozorišče Zorana Radmilovića je torej primerljivo s Prešernovim gledališčem v Kranju. Toda za Boštjana Tadelja je to provincialni teater, ki pač ne more postaviti na oder ničesar dobrega ali vsaj drugačnega od tistega, česar smo vajeni v super-sofisticirani Sloveniji. Zato je Zaječarcem odpustil "naivno režijo, napačno razdelitev vlog in abotne kostume". Predvsem pa: "Za zjokati je bilo priklanjanje po predstavi, ko so se zahvaljevali praktično prazni dvorani."

Praktično prazna dvorana ne more ploskati deset minut in privabiti solz v oči igralcev na odru. Aplavz je očitno prihajal iz posebnega stroja, ki so ga Srbi v ta namen pripeljali s seboj. O stroju sicer nisem našla dokazov, sem pa

ugotovila, da so "abotni kostumi" delo Katarine Grčić, kostumografke Narodnog pozorišta v Beogradu, da je mizanscena delo Ferida Karajice, sarajevskega "majstora za scenski pokret", ki je veljal za enega najboljših v nekdanji Jugoslaviji, da je bil masker Nijaz Memiš, prav tako iz Narodnog pozorišta v Beogradu in večkrat gost v slovenskih gledališčih, in tako dalje. Toda danes so, tako kot v oglaševanju, pomembne samo še nalepke. Zaječar. Ne valja. "Mogoče moraliziram po (malo)meščansko," je nazadnje priznal avtor te prodorne kritike, ki nosi naslov, verjemite ali ne, *Ponižnost*.

Kako smemo pričakovati, da bo tujina sprejela našo drugačnost, če sami nismo sposobni (ali pripravljeni) sprejeti drugačnosti tujine, od katere pričakujemo, da uprizarja naše drame? Tudi drugačnosti Srbije, ki je iz dobro znanih razlogov obtičala v resničnosti, ki ni naša, je pa vendarle njihova? Ali drugačnosti Islandije, kjer sploh ne vedo, kaj je oblast in zato nekaterih stvari v slovenskih dramah ne morejo dojeti? Ali drugačnosti Londona, kjer znajo velike teme sprejeti samo pod okriljem humorja? Ali o drugačnosti Avstrijcev, ki so v Zajčevih *Grmačah* odkrili "politično sporočilo, povezano s kmečkim eksodusom"?

Da ne bi govorila o stvareh tjavendan, sem preverila podatke o uprizoritvah slovenskih dram na tujih odrih v zadnjih desetih letih. Pri tem ne mislim na gostovanja slovenskih gledališč s predstavami dram slovenskih avtorjev, ampak na *uprizoritve slovenskih dram v tujih jezikih*. V zadnjih desetih letih so najpogosteje uprizarjani slovenski dramatik na tujem Evald Flisar, Dušan Jovanovič, Drago Jančar, Matjaž Zupančič in Dane Zajc, po tem vrstnem redu. Da bi ugotovila, zakaj so za tujino zanimivi predvsem oziroma samo ti slovenski dramatik in ne tudi drugi, sem povablencem na okroglo mizo v Kranju (tudi tistim, ki se je niso mogli udeležiti) poslala nekaj vprašanj. Upala sem, da bodo kot režiserji, ki so se odločili režirati slovenske drame, pojasnili, kaj je bila tista ključna stvar, ki jih je prepričala, da so med sto tisoči iger na svetu izbrali prav igro slovenskega avtorja!